

FTAMA 06.35.31

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2023-59-2-6-10>**Л.К.Мусипова***

магистр, аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: mlk75@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6445-5061

І.Д.Құтжан

Э.Ф.М.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: inkar_kutzhan@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-1962-6073

КОМПАНИЯДАҒЫ ҚАБЫЛДАНАТЫН БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІНІҢ САПАСЫ МЕН ТИІМДІЛІГІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Аңдатпа: Қазіргі уақытта басқарудың негізгі функцияларының бірі шешім қабылдау болып табылады. Шешім қабылдау кезінде Сіз, мүмкіндігінше көп ақпаратқа сенуіңіз керек. Әдетте мәселені шешуді тиімді процедураларды қолдану арқылы басқару оңайырақ. Бірақ әрдайым жанама әсерлер мен белгісіздік бар, сондықтан басқару шешімдері әрдайым мінсіз бола бермейді және орындалғаннан кейін бұл шешім бақылауға алынуы керек. Шешім мәселе туындаған жағдайда қабылданады. Басқару шешімін қабылдауға жүйелі тұрғыдан қараудың, пайда болған мәселелерді шешудің жүйелілігін сақтаудың зор маңызы бар. Әрбір жаңа шешім алдыңғы шешімдерді өрістету үшін қабылдануы қажет, сөйтіп бірыңғай өңдірістік міндеттерді кезең – кезеңімен орындауды қамтамасыз етеді.

Шешім қабылдау басқару үрдісінің ең маңызды бөлігі. Басшының кез – келген әрекеті іс жүзінде белгілі бір шешім қабылдаудан басталады. Кәсіпорынның және ондағы бөлімшелер қызметінің нәтижесі басшының дер кезінде шешімді дұрыс қабылдау қабілетіне, оны жүзеге асыра білуіне, оның жеделдігі мен дұрыстығы басшының тәжірибесі мен біліміне байланысты. Егер ол өндірісті, технологияны және адамдарды жақсы білетін болса, жұмыс тәжірибесі мол болса, онда оған шешім қабылдау қиынға түспейді.

Қабылданған шешім бүкіл ұжымның экономикалық және әлеуметтік нәтижелеріне, әрбір жұмыскерге қолайлы немесе қолайсыз әсер етуі мүмкін. Сондықтан да шешім қабылдаған адам өзіне үлкен жауапкершілік жүктейді.

Аталған мәселелерді шешудегі мақсатымыз компаниядағы басқару шешімдерінің сапасы мен тиімділігіне әсер ететін факторларды қарастыру болып табылады. Осы орайда мақалада бақылау, жалтылау, талдау, жүйелеу, деректерді өңдеу сияқты бірқатар әдістер қарастырылады. Шарықтау шегінде, яғни қорытындысында басқарушылық шешімдердің қабылдану барысына әсер етуші мәселелердің әдістерінің мәнін, оларды қабылдау үрдісі мен рәсімдерін, сонымен қатар ұйымдардағы шешімдерді қабылдаудағы басқарушылық есептің тікелей рөлін ашып көрсетеді.

Түйін сөздер: басқару шешімі, басқару есебі, менеджмент, экономика, ақпарат, ықтималдылық, мүмкіндік.

■ Кіріспе

Басқарушылық функцияларды орындау үшін тиімді шешім қабылдау қажет. Ерекше күрделі жағдайда, ақпараттандырылған объективті шешімдер қабылдау үрдісін жетілдіруге осы үрдістің ғылыми тәсілін, шешімдерді қабылдаудың сандық әдістерін және модельдерін қолдану арқылы қол жеткізіледі.

Өзектілігі: қазіргі бизнес әлемінде тиімді басқару шешімдерін қабылдау кез-келген компания үшін сәттіліктің негізгі факторы болып табылады. Бұл шешімдердің сапасы мен тиімділігі оның бәсекеге қабілеттілігіне, рентабельділігіне және нарықтағы тұрақтылығына айтарлықтай әсер етеді. Осыған байланысты, қабылданған басқару шешімдерінің сапасы мен тиімділігіне әсер ететін факторларды зерттеу академиялық қоғамдастықтың да, практиктердің де назарын аударатын өзекті міндет болып табылады.

Ғылыми маңыздылығы: басқару шешімдерінің сапасы мен тиімділігін анықтайтын факторларды зерттеу үлкен ғылыми маңызға ие. Бұл шешім қабылдаудың теориялық түсінігін дамытуға ықпал етеді және практикалық қолдану үшін ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұндай зерттеу менеджерлердің шешім қабылдаудағы қиындықтары мен қиыншылықтарын жақсы түсінуге мүмкіндік береді және оларды шешудің мүмкін жолдарын ұсынады.

Зерттеудің мақсаты – компанияда қабылданған басқару шешімдерінің сапасы мен тиімділігіне әсер ететін факторларды талдау болып табылады. Біз шешім қабылдау кезінде ескерілетін негізгі аспектілерді анықтауға және басқарушылық шешім қабылдаудың сапасы мен тиімділігін арттыру үшін ұсыныстар беруге тырысамыз.

Әдебиетке шолу

Ғылыми әдебиетте басқару есебіне көптеген анықтамалар берілген. Басқару есебінің теориясын зерттеп қалыптастыруға айрықша үлесін қосқан Қазақстан мен ТМД елдерінің ғалымдарының ішінде Тажибаевты С.Д., Тайгашинованы К.Т., Мадиеваны К.С., Разливаеваны Л.В Радостовецті В.К., Сатыбалдинді С.С., Дюсембаевты К.Ш., Ержановты М.С., Төлешованы Г.К., Айтжанованы Ж.Н., Нариебаевты К.Н., Сатмурзаевты А.А., Ивашкевичті В.Б., Ластовецкийді В.Е. және тағы басқаларын атап өтуге болады.

Тайгашинова К. – автор басқару есебін қалыптастыру, оның мәні мен мақсаты, принциптері мен негізгі нұсқаларын және қаржылық, өндірістік, басқару есебінің өзара байланыстарын ашып көрсетеді. Шығын түрлері таразыланып, олардың есебін ұйымдастыру, оның ішінде өндіріс шығындары, өндірісте қолданылған материалдарға баға беру, негізгі және көмекші өндіріс салаларындағы жарамсыз өнім мен қалдықтардың есебін жүргізу, көрсетілген қызметтерді бөліп тарату принциптерінің жолдарын көрсетеді. Автор, сонымен қатар, өнімнің өзіндік құнының калькуляциясы мен шығынды есептеу тәсілдеріне қатысты сұрақтарға баса назар аударады[1].

Иманбаева З.О. басқару есебінің әр түрлі басқару деңгейлерін ақпаратпен қамтамасыз ету, оперативті бақылау, перспективалық жоспарлау тәрізді функцияларына аса көңіл бөледі. Өз кезегінде, батыс мамандары Хорнгерн Ч.Т. мен Дж.Фостер бухгалтерияның функцияларының құрамының ішінен басқару есебінің функцияларын жеке алып көрсетеді. Олар жоспарлау, бақылау, есептілікті талдау, бағалау және кеңес беруді басқару есебінің функцияларына жатқызса, салықтық есептеулер, ресми есептіліктерді құру, активтердің сақталуын бақылау, қаржылық талдауды қаржылық есеп функцияларына жатқызады[2].

Голубков Е. Гроув С. Жоспарлы-басқарушылық шешімдер қабылдауды жетілдіру-басшының еңбек тиімділігін арттырудың маңызды резерві ретінде қарастырған. Шешімдерді дайындау және қабылдау процесінің логикасы мен кезеңдері, осы үрдістегі менеджердің рөлі мен функциялары нақты жағдайларды және іскерлік ойынды талдау арқылы айқын көрінеді.

Материалдар мен әдістер

Басқарушылық шешімдердің сапасы мен тиімділігін анықтайтын факторларды әр түрлі өлшемшарттар бойынша жіктеуге болады - ішкі факторлар (басқарушы және басқарылатын жүйелермен байланысты) және сыртқы факторлар (қоршаған ортаға әсер ету) [3].

Оны келесі сурет түрінде қарастырамыз:

1-сурет. Басқару шешімдерін қабылдаудағы факторлар

Дереккөз: автор құрастырған

Бұл зерттеуде Х компаниясы басқару шешімдерінің сапасы мен тиімділігіне әсер ететін факторларды талдау үшін мысал ретінде таңдалды. Зерттеу бірнеше кезеңде жүргізілді.

Ғылыми әдебиеттерге шолу: басқарушылық шешімдер қабылдауға және олардың сапасына қатысты академиялық мақалаларға, кітаптарға және зерттеулерге шолу жасалды. Әдебиетте ұсынылатын әр түрлі факторлар талданды, мысалы, ақпараттың қол жетімділігі, көшбасшылық, ұйымдастырушылық мәдениет және басқалар.

Деректерді жинау: Х компаниясына сандық және сапалық бағалау жүргізілді. Ақпарат көздерін, жауапты тұлғаларды, аналитикалық құралдарды пайдалануды және т. б. қоса алғанда, шешім қабылдау процесі туралы ақпарат жиналды [4].

Деректерді талдау: жиналған деректер статистикалық әдістер мен құралдардың көмегімен талданды. Әр түрлі факторлар мен компанияда қабылданатын басқару шешімдерінің сапасы арасындағы байланыстар анықталды.

■ Нәтижелер мен талқылаулар

Осы орайдағы ақпарат - бұл нақты адамдар, мәселелер, мақсаттар мен жағдайлар үшін өңделген деректер. Мәселелерді ұтымды шешу үшін ақпарат қажет. Кейде дұрыс шешім қабылдауға қажетті ақпарат қол жетімді емес немесе өте қымбатқа түсетіні рас. Осындай сәттерде басқару шешімдерін қабылдауда белгілі бір негіздемелер қарастырылады [5].

2-сурет. Басқару шешімдерін қабылдаудағы негіздер

Дереккөз: автор құрастырған

Зерттеу нәтижелері компанияда қабылданған басқару шешімдерінің сапасы мен тиімділігіне әсер ететін факторлардың маңыздылығын растайды. Ақпараттың қол жетімділігі шешім қабылдауға айтарлықтай әсер етеді, өйткені ақпараттың жетіспеушілігі немесе бұлыңғырлығы дұрыс емес тұжырымдар мен оңтайлы емес шешімдерге әкелуі мүмкін. Сондықтан компаниялар оның сенімділігі мен уақытылығын қамтамасыз ету үшін ақпаратты жинау, талдау және беру жүйелеріне тиісті назар аударуы керек.

Шешім қабылдау, стратегиялық ойлау және коммуникация дағдылары бар білікті басшылар сапалы шешімдер қабылдауға қолайлы атмосфераны құра алады. Олар барлық қызметкерлерді тарта және бағыттау алуы, оларды ынталандыруы және шешім қабылдау дағдыларын дамыта алуы керек. Сонымен қатар, басшылар өздерінің әлеуетін дамыту және тиімді шешімдер қабылдауға ықпал ету үшін бағыныштыларға тәлімгер және жаттықтырушы ретінде әрекет етуге дайын болуы керек[6].

Ұйымдастырушылық мәдениет басқарушылық шешімдер қабылдауда да маңызды рөл атқарады. Ашықтықты, ынтымақтастықты және инновацияны ынталандыратын мәдениет шешімдердің жоғары сапасына ықпал етеді. Компаниялар қызметкерлер өз идеялары мен пікірлерін еркін жеткізе алатын, сондай-ақ ынтымақтастық пен білім алмасатын ынталандыру ортасын құруы керек. Бұған коммуникациялық арналарды дамыту, оқыту бағдарламаларын ұйымдастыру және инновацияларды тану және ынталандыру тетіктерін құру арқылы қол жеткізуге болады.

Ұйымдастырушылық құрылым шешім қабылдауға да әсер етеді. Икемді және орталықтандырылған құрылым өзгерістерге тезірек және икемді жауап беруге және жақсырақ қабылдауға мүмкіндік береді. Орталықтандыру шешім қабылдауды ақпарат пен сараптама орналасқан жерге жақындатуға мүмкіндік береді, бұл дәлірек және негізделген шешімдерге ықпал етеді. Сонымен қатар, икемді құрылым әртүрлі бөлімшелер арасындағы әрекеттерді тиімді үйлестіруге және қызметкерлердің шешім қабылдауға кеңірек қатысуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді[7].

Маңыздысы, бұл факторлар бір-бірімен байланысты және бір-біріне әсер етеді. Мысалы, ұйымдық мәдениет көшбасшылық пен көшбасшыларға, сондай-ақ ұйымдық құрылымға әсер етуі мүмкін. Көшбасшылар өз кезегінде ұйымдық мәдениет пен құрылымды қалыптастырып, қолдай алады. Сондықтан компаниялар бұл факторларды өзара байланысты қарастырып, оларды жақсарту үшін кешенді шаралар қабылдауы керек[8].

Қорытынды

Сапалы және тиімді басқару шешімдерін қабылдау компанияның табысының негізгі факторы болып табылады. Бұл мақалада компаниядағы осындай шешімдердің сапасы мен тиімділігіне әсер ететін факторлар қарастырылды. Зерттеу ақпараттың қолжетімділігі, көшбасшылық және көшбасшы, ұйымдық мәдениет және құрылым басқару шешімдерін қабылдау кезінде ескерілетін негізгі факторлар екенін көрсетті.

Ақпаратты жинау, талдау және беру жүйелерін компания шешім қабылдауға қажетті ақпараттың қолжетімділігі мен дұрыстығын қамтамасыз ету үшін әзірлеп, енгізуі керек. Басшылар шешім қабылдау дағдыларын дамытып, негізделген және тиімді шешімдер қабылдау үшін стратегиялық ойлауға ие болуы керек. Ұйымдастырушылық мәдениет инновацияны, ынтымақтастықты және ашықтықты қолдауы керек, ал ұйымдастырушылық құрылым икемді болуы керек [9].

Осы факторларды түсіну және басқару компанияда қабылданған басқару шешімдерінің сапасы мен тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Олар дәлірек, негізделген және инновациялық шешімдерге әкелуі мүмкін, стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және тұтынушылардың қанағаттануына ықпал етеді.

Әрбір компанияның өзіндік ерекшеліктері бар екенін және басқару шешімдерінің сапасы мен тиімділігіне әсер ететін факторлар әртүрлі болуы мүмкін екенін ескеру маңызды. Сондықтан оны сәтті басқаруда шешуші рөл атқаратын нақты факторларды анықтау үшін қосымша зерттеулер жүргізу және компанияның контекстін талдау ұсынылады [10].

Болашақта, әрі қарайғы зерттеулер компанияларда басқару шешімдерін қабылдауды жақсарту үшін нақты әдістер мен құралдарды әзірлеуге және сынауға бағытталуы мүмкін. Бұл басқару персоналына шешім қабылдау, көшбасшылық және коммуникация дағдыларын дамытуға көмектесетін оқу бағдарламаларын, тренингтер мен құралдарды әзірлеуді қамтуы мүмкін. Сондай-ақ, шешім қабылдауды қолдау және олардың сапасы мен тиімділігін арттыру үшін жасанды интеллект және аналитикалық жүйелер сияқты жаңа технологияларды қолдануды зерттеуге болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Мадиева К.С., Разливаева Л.В. Басқару есебі 1: Оқулық құралы -Қарағанды: ҚҚУ, 2022.-175 б.
2. Тайгашинова К,Басқару есебі: Оқулық құралы ----- Алматы , 2011.-332 б.
3. З.О Иманбаева, Басқару есебі: Оқу құралы –Алматы :Экономика, 2017.-304 б.
4. Чарльз Т. Хорнгрен, Джордж Фостер. Бухгалтерский учет: управленческий аспект.- М.: Финансы и статистика, 2019.-418 с.
5. Друри К. Управленческий и производственный учет: Учебник.- 6-е изд.- М.: ЮНИТИ, 2017.-655 с.
6. Ценообразование //ББ-Управленческий учет.- 2016.- № 7
7. Управление затратами //ББ-Управленческий учет.- 2016 .- № 2
8. Голубков Е.П. Какое принять решение? - М.: Экономика, 2014.-544 с.
9. Гроув С. Эндрю Высоко эффективный менеджмент. – М. 2019.-280с.
10. Сапарбаева А.Т. Теория реальных опционов для обоснования управленческих решений //Банки Казахстана . – 2020 .- № 6.

REFERENCES:

1. Madieva K.S., Razlivaeva L.V. Baskaru esebi 1: Oqulyk quraly -Karagandy: KQU, 2022.-175 b.
2. Taigashinova K, Baskaru esebi: Oqulyk quraly ----- Almaty , 2011.-332 b.
3. Z.O Imanbaeva, Baskaru esebi: Oqu quraly –Almaty :Ehkonomika, 2017.-304 b.
4. Charl'z T. Khorngren, Dzhordzh Foster. Bukhgalterskii uchet: upravlencheskii aspekt.- M.: Finansy i statistika, 2019.-418 s.
5. Druri K. Upravlencheskii i proizvodstvennyi uchet: Uchebnik.- 6-e izd.- M.: YUNITI, 2017.-655 s.
6. Tsenoobrazovanie //BB-Upravlencheskii uchet.- 2016.- № 7
7. Upravlenie zatratami //BB-Upravlencheskii uchet.- 2016 .- № 2
8. Golubkov E.P. Kakoe prinyat' reshenie? - M.: Ehkonomika, 2014.-544 s.
9. Grouv S. Ehndryu Vysoko ehffektivnyi menedzhment. – M. 2019.-280s.
10. Saparbaeva A.T. Teoriya real'nykh optsiонов dlya obosnovaniya upravlencheskikh reshenii //Banki Kazakhstana . – 2020 .- № 6.

КОМПАНИЯДАҒЫ ҚАБЫЛДАНАТЫН БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІНІҢ САПАСЫ МЕН ТИІМДІЛІГІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Л. К. Мусипова*

магистр, старший преподаватель
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан
e-mail: mlk75@mail.ru
ORCID ID: 0000-0001-6445-5061

И. Д. Кутжан

М.Э.Н.
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Республика Казахстан
e-mail: inkar_kutzhana@mail.ru
ORCID ID: 0000-0003-1962-6073

Аннотация: В настоящее время одной из основных функций управления является принятие решений. Принимая решение, вы должны полагаться на как можно больше информации. Обычно с решением проблемы легче справиться с помощью

эффективных процедур. Но всегда есть побочные эффекты и неопределенность, поэтому управленческие решения не всегда идеальны, и как только они будут выполнены, это решение должно быть под контролем. Решение принимается в случае возникновения проблемы. Большое значение имеет системный подход к принятию управленческих решений, сохранение системности решения возникающих проблем. Каждое новое решение должно приниматься для развертывания предыдущих решений, тем самым обеспечивая поэтапное выполнение единых производственных задач.

Принятие решений-самая важная часть процесса управления. Практически любое действие руководителя начинается с принятия определенного решения. Результат деятельности предприятия и подразделений на нем зависит от умения руководителя своевременно принимать правильное решение. Умение его осуществлять, его оперативность и правильности зависит от опыта и знаний руководителя. Если он хорошо разбирается в производстве, технологиях и людях, имеет большой опыт работы, то ему не составит труда принять решение.

Принятое решение может оказать благоприятное или неблагоприятное воздействие на экономические и социальные результаты всего коллектива, на каждого работника. Поэтому человек, принявший решение, возлагает на себя большую ответственность.

Целью решения данных проблем является рассмотрение факторов, влияющих на качество и эффективность управленческих решений в компании. В этой связи в статье рассматривается ряд методов, таких как наблюдение, обобщение, анализ, систематизация, обработка данных. В кульминации, т. е. в заключении, раскрывается сущность методов проблем, влияющих на ход принятия управленческих решений, процесс и процедуры их принятия, а также непосредственная роль управленческого учета в принятии решений в организациях.

Ключевые слова: управленческие решения, управленческий учет, менеджмент, экономика, информация, вероятность, возможность.

FACTORS AFFECTING THE QUALITY AND EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT DECISIONS IN THE COMPANY

L. K. Musipova*

master, senior teacher

Karaganda University Kazpotrebsoyuz

Karaganda, Republic of Kazakhstan

e-mail: mlk75@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6445-5061

I. D. Kutzhan

m.e.s.

Karaganda University Kazpotrebsoyuz

Karaganda, Republic of Kazakhstan

e-mail: inkar_kutzhan@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-1962-6073

Abstract: Currently, one of the main functions of management is decision-making. When making a decision, you should rely on the amount of information necessary to disclose the issue under investigation. As a rule, the solution of the problem is easier to control with the help of effective procedures. But there are not always effects and uncertainty, so management decisions are not always ideal, and after implementation, this decision must be taken under control. The decision is made in case of a problem. A systematic approach to management decision-making, compliance with the systematic solution of emerging problems is important. Each new decision should be made to deploy previous solutions, thereby ensuring the phased implementation of common production tasks.

To perform managerial functions, it is necessary to make effective decisions. In particularly difficult conditions, the improvement of the process of making informed objective decisions is achieved through the application of a scientific approach to this process, quantitative methods and models of decision-making.

Decision-making is the most important part of the management process. Almost any action of a manager begins with making a certain decision. The result of the activity of the enterprise and its divisions depends on the ability of the head to make the right decision in a timely manner, the ability to implement it, its efficiency and correctness depends on the experience and knowledge of the head. If he is well versed in production, technology and people, has extensive work experience, then it will not be difficult for him to make a decision.

The decision taken may have a favorable or unfavorable impact on the economic and social results of the entire team, on each employee. Therefore, the person who made the decision assumes great responsibility.

The article reveals the essence of the methods of problems affecting the course of managerial decision-making, the process and procedures for their adoption, as well as the direct role of managerial accounting in decision-making in organizations.

Keywords: management decisions, management accounting, management, economics, information, probability, opportunity